

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
Școala doctorală de relații internaționale și studii de securitate

FILOSOFIA PEDEPSEI
Rezumatul Tezei de doctorat

Conducător științific: prof.univ. dr.
LIVIU-PETRU ZĂPÎRȚAN

Doctorand:
IOAN BĂȚINAȘ

CLUJ-NAPOCA 2016

CUPRINS

Argument

CAP: I. Determinări teoretice ale normei și devianței

§1. <i>Lege și justiție</i>	
a. Interpretarea juridică.....	pg. 14
b. Juridicitate.....	pg. 18
c. Justiție.....	pg. 20
d. Accesul la justiție.....	pg. 25
§ <i>Cap. 2. Devianța</i>	pg. 26
a. Definiții cu caracter general.....	pg.29
b. Definiția juridică.....	pg. 30
c. Teorii referitoare la devianță.....	pg. 31
§ <i>Cap. 3. Ce este pedeapsa</i>	pg. 53
§ <i>Cap. 4. Ce este infracțiunea</i>	pg. 61
a. Caracteristica sociologică a deviantului.....	pg. 62

CAP. II: Teoriile pedepsei.....69

a. Descurajarea și prevenția.....	73
b. Reabilitarea.....	78
c. Retribuția (răsplata).....	84
d. Justificarea pedepsei capitale.....	90
e. Justificarea filosofică a pedepsei.....	93
a. Utilitarismul.....	97
b. Retributivismul.....	102
c. Soluții mixte.....	106
d. Pedeapsa la Kant.....	107
e. Pedeapsa la Hegel.....	110
f. Pedeapsa în timp și spațiu.....	119
g. Teoria libertariană.....	141

CAP. III. Corelatele pedepsei

1. Relațiile dintre pedeapsă și ordinea naturală.....	153
2. Pedeapsa și ordinea politică.....	184
3. Relația dintre pedeapsă și răspundere/responsabilitate.....	198
4. Pedeapsa și viața socială.....	227
5. Dreptate și religie.....	250
6. Drept și echitate.....	253
7. Dreptate și securitate.....	257
8. Justiție și egalitate.....	259
9. Justiție și libertate.....	265
10. Justiție și fericire.....	267

11. Aspecte de bioetică.....	267
<i>CAP. IV. România în fața politicii penale a UE</i>	
1. Justiția penală europeană și cea transnațională.....	275
2. Principiile generale.....	277
3. Teoria contractului social.....	300
4. Tratatul de la Lisabona.....	313
BIBLIOGRAFIE.....	323
CONCLUZII.....	341

ARGUMENT

Activând în domeniul penitenciarelor sunt legat de modul în care se realizează aplicarea pedepselor penale în țara noastră. De-a lungul anilor am putut constata, pe de o parte, evoluțiile din planul gândirii juridice în materie de penalitate iar pe de altă parte am putut participa la transformarea sistemului penitenciar românesc în acord cu evoluțiile internaționale dar mai ales cu cele pe care le cunoaște această problematică în Uniunea Europeană, din structurile instituționale ale căreia face parte și România din 2007.

Am considerat că o lucrare consacrată interpretării filosofice a pedepsei ar însemna o încadrare teoretică potrivită a procesului penal real, dependent de cadrul legal, de cultura pedepsei în spiritualitatea românească dar și de posibilitățile materiale de care dispune societatea noastră pentru a asigura condiții de detenție la standardele civilizației actuale.

Lucrarea se plasează exclusiv în sfera teoriei astfel că acordă spații largi discutării semnificațiilor pe care le are legea, cu corelatele ei legate de interpretare, de juridicitate și justiție, de acces la justiție pentru a putea înțelege mai bine fenomenul devianței, al abaterii de la lege, în forme și grade deosebit de diverse, față de care intervine pedeapsa.

În mod firesc cea mai mare parte a lucrării (cap. III și IV) a fost consacrată teoriilor pedepsei și conceptelor cu care ea se leagă: viața socială, politică, religioasă, ordine, echitate, securitate socială, libertate, egalitate, echitate, fericire.

În finalul lucrării am prezentat câteva direcții de interpretare a ceea ce este dreptul penal european în cadrul celui transnațional de care teoria și practica românească trebuie să țină seama.

Am beneficiat de sprijinul Școlii doctorale de Relații Internaționale și Studii de Securitate, de îndrumările conducătorului de doctorat, prof. univ. dr. Liviu-Petru ZĂPÎRȚAN cărora le exprim aici deosebita stimă și cărora le mulțumesc pentru că

orientările și lucrările de care am beneficiat au făcut posibilă elaborarea acestei lucrări.

Lucrarea dorește să prezinte principalele înțelesuri filosofice ale ideii de pedeapsă, privită ca o reacție a societății la acele comportamente care îi contrazic normele și valorile. În timp, pedeapsa a cunoscut felurite definiții, în dependență de domeniul în care s-a aplicat dar și de contextul cultural, social și politic dar, se poate aprecia că aspectul juridic are cea mai mare greutate pentru că se referă la organizarea și conducerea generală a unei societăți care *-prin intermediu puterii politice – își construiește un cadru juridic, un ansamblu de norme de drept care permit pedepsirea comportamentelor deviante depășind subiectivismul și voluntarismul.*

Preocuparea pentru ceea ce se numește *jus puniendi* apare ca fiind legată de primele codificări juridice, în chiar procesul de constituire a Statului ca instituție a organizării și conducerii unei societăți, cel care își asumă și rolul de a institui și aplica pedepse. Epoca modernă aduce în istorie, în Europa, o codificare în care asistăm la o abstractizare a normelor, definițiilor și determinării subiectului de drept. Așa cum arată John Vervaele în codificarea modernă subsistă numai cetățeanul cu egalitatea lui juridică în raport cu puterea cealaltă, a statului, care dispune de dreptul de a defini și de a executa *ius puniendi*".¹

În felul acesta se marchează deosebirea dintre dreptul public și cel privat în materie de pedeapsă care devine obiectul unei politici criminale. Relația dintre normalitatea și funcționalitatea socială a dreptului nu mai stă sub semnul unei logici interne juridice ci este condiționată de datele socio-economice și politice externe ei.

---

¹John Vervaele, Les grandes théories de la peine aux XVIII e et XIX e siècles, în vol: La peine – punishment, Ed. De Boeck – Wesmael, Bruxelles, 1989, pg.10

O nouă ideologie a pedepsei bazată pe mercantilism o transformă în prilej de constrângere a omului prin muncă, factor de apreciere a individului în termeni cantitativi și nu calitativi ceea ce este și astăzi operativ în sistemul carceral.

Statului de drept constituțional îi revine datoria de a face legea penală cunoscută public astfel încât el să garanteze funcționarea societății civile, în calitate de protector neutru al libertății.

În această ordine de idei Montesquieu este considerat părintele politicilor penale pentru că a subliniat nevoia unei legislații raționale ca singură cale de a construi o societate umană justă.

Programul politicii penale a iluminiștilor a fost – potrivit lui Vervaele -formulat de către marchizul Claude-Emanuel Pastoret în lucrarea despre „Legile penale” care poate fi redat pe scurt în următoarele propoziții.

1. Condamnarea unui inocent este un rău mai mare decât achitarea unui vinovat (*„in dubio pro reo”*).
2. Acuzatul trebuie considerat nevinovat până în momentul condamnării.
3. Probele trebuie să fie complete pentru a fi valabile.
4. Fără voința explicită de a comite o crimă nu există crimă.
5. Primul criteriu de aplicare a pedepsei este paguba suferită de către societate.
6. În aplicarea pedepsei se ține seama numai de utilitatea publică.
7. Scopul pedepsei este mai degrabă prevenirea crimelor decât pedepsirea lor.
8. Numai persoana care a comis infracțiunea poate fi pedepsită.
9. Pedepsa trebuie să fie reversibilă, ceea ce exclude pedeapsa cu moartea.
10. Măsura pedepsei este satisfăcătoare dacă previne recidiva.
11. Pedepsa este injustă când este inutilă.
12. Pedepsa este injustă când este prea severă.

13. Faptul că pedepsele sunt prea severe are drept consecință faptul că numeroase infracțiuni rămân nepedepsite.²

Modernitatea a însemnat așadar un moment istoric în evoluția raporturilor dintre pedeapsă și lege ceea ce obligă la o privire teoretică asupra lor destinată unei înțelegeri atât a evoluției lor cât și a consecințelor pentru viața societății contemporane.

Conceptul de lege s-a bucurat de o atenție deosebită de-a lungul istoriei în filosofie, morală, drept, religie pentru că întreaga viață a omului este pusă sub semnul ei, al normei și al valorii ei, conferite de către fiecare societate, în fiecare moment istoric al evoluției ei. Legea susține identitatea unei colectivități, îi asigură echilibrul și funcționarea. De aceea *atenția acordată valorii de drept în cultura europeană*, alături de *Adevăr, Bine și Frumos* a fost explicabilă și a primit expresii teoretice dintre cele mai felurite.

În fapt, fiecare dintre marile rădăcini ale spiritualității europene, cea a culturii grecești antice, a Romei, a iudeo-creștinismului și păgânismului, au contribuit la afirmarea unei fațete a valorii de drept și a modului în care ea se convertește în legi, care alături de cele morale, politice și religioase a susținut o viață socială organizată, în măsură să pună în valoare capacitățile creatoare ale oamenilor.

În dependență de sensul pe care îl conferă o societate legii, se poate înțelege faptul că ea funcționează, că este capabilă să se conducă. Dacă în formele incipiente ale condiției umane normele erau nediferențiate, pe măsura evoluției istorice se disting normele juridice față de cele morale dar o lungă perioadă din istorie toate vor fi influențate de către Biserici astfel că și dreptul va fi considerat o expresie a voinței divine. Față de aceste raporturi s-au născut concepțiile pentru care dreptul este expresia în planul relațiilor umane a legilor naturii. Este vorba atât de natură în sensul ei atotcuprinzător cât și de natura umană care impune dreptului

---

² Des lois pénales, publicată în 1970 la Paris: poate fi citită pe Google Books în facsimil după un exemplar aparținând Bibliotecii Univ. Princeton

să fie o construcție rațională, conștientă, aplicată în societate de către instituțiile de putere ale unei societăți.

De aici ideea că legea este creată de oamenii organizați în societate, ca *zoon politicon*. J. Locke insistase în epoca modernă asupra ideii că omul se organizează și se conduce după legi, folosindu-și inteligența și limbajul pentru a se cunoaște, a-și înțelege condiția și a-și da legi prin care își stăpânește instinctele. Libertatea omului de a gândi și de a acționa nu se poate realiza decât împreună cu ceilalți semeni liberi într-un cadru de norme, între care cele juridice au rolul de a echilibra libertățile.

Este demnă de semnalat, sub acest aspect, poziția lui J. Habermas, pentru care acțiunea comunicațională a devenit nucleul explicativ al felului în care se nasc relațiile în lumea contemporană între oameni, care își transmit reciproc informații care ar trebui să se bazeze pe adevăr. În acest fel nu pozițiile de clasă sunt importante ci capacitățile de a susține un mesaj, de a-l discuta cu ceilalți într-un dialog în care se respectă libertatea și egalitatea participanților. În acest fel se naște scenariul dezvoltării unei societăți iar în cadrul lui și sistemul de norme.

În secolul al XX-lea un accent semnificativ asupra legii juridice a fost pus pe ideea că în calitate de construcție pozitivă legea este o normă construită de către Suveran, de către deținătorul puterii politico-legislative de stat. Acest curent de gândire a fost ilustrat – potrivit istoricilor dreptului – de către John L. Austin și Herbert Hart. Cel dintâi consideră că legea prevede comportamentul oamenilor în legătură cu ceea ce este drept și permis printr-o hotărâre care are ca autor o putere instituțională organizatorică suverană. Specificul legii juridice constă în relativa autonomie față de alte valori astfel că ea trebuie să fie susținută printr-o coerciție păstrătoare de ordine și echilibru.

Faptul că aceste idei lăsau loc de manifestare oricărui sistem de drept a născut critici mai ales din partea celor care au văzut ce înseamnă un sistem de drept rupt de marile valori ale umanității așa cum a fost creat de către regimurile totalitare.

Legea trebuie să răspundă nevoilor unei societăți. Dacă ele sunt tot mai complexe și legiferarea devine mai bogată și mai nuanțată tocmai pentru a veni în întâmpinarea nevoilor sociale, economice, politice reale.

Această constatare l-a făcut pe H. Hart să considere că o lege trebuie să se interiorizeze în conduitele oamenilor, să nu fie exterioară modului lor de a fi și de a trăi în mod normal. În același timp legea trebuie să se refere la toți membrii societății dar și la sistemul ei instituțional inclusiv la forul care o adoptă. De aceea pentru el actul suprem legislativ al unui Stat este Constituția din care derivă apoi „*legile primare*” valabile pentru întreaga societate și „*legile unui drept secundar*” care le validează pe primele și contribuie la aplicarea lor.

Sursa autentică pentru lege o constituie în – optica lui Hart – faptele sociale care pot fi puse în lumină de către filosofie, antropologie, sociologie, cultură. Întregul sistem juridic trebuie să se supună unor „*legi naturale minimale*” cum este oprirea violenței, în toate formele sale, care derivă dintr-o natură umană universală, legată de ordine.

Legea ar trebui deci judecată dintr-o perspectivă internă – cea legată de faptul că este un domeniu specializat de normare socială - și una exterioară – care arată cum este interiorizată de către oameni pentru a deveni un suport al comportamentului lor. Încercările de a sintetiza cele două perspective au condus la ideea că numai un studiu interdisciplinar al legii o poate dimensiona în viața unei societăți.

Faptul acesta a generat o temă de reflexie privind modul în care este interpretată o lege, în sensul ei intern, ca logică a formulării cu claritate a prevederilor ei și în cel extern, lingvistic, cultural, psihologic, legat de context. Interpretarea juridică se referă mai întâi la aspectul descriptiv al legii (psihologia interpretării, practica ei, aspectele logico – semiotice); dar ea vizează și procesele de justificare a legii, de raportare la valorile unei societăți.

Observația este importantă pentru că o lege juridică cu aceleași prevederi de conținut poate fi interpretată diferit de la un popor la altul și de la un moment istoric la altul. De aceea se introduc norme de interpretare a legii care cunosc, în

literatura de specialitate, o tipologie bogată, în care, așa cum arată unii autori este prezentă ideologizarea, fie statică pentru că susține o perenitate a legilor fie dinamică pentru că dorește o interpretare a legii în condițiile social-istorice concrete.

O altă temă de reflexie este dată de *juridicitate* prin care se înțelege trecerea în sistemul de drept a unei norme ceea ce echivalează cu asumarea de către stat a rolului de a o elabora, apăra, promova și sancționa. Această trecere este legată de ceea ce o societate înțelege prin *justiție*, principiul general de viață socială după care fiecare om primește ceea ce i se cuvine. Acest fapt este asumat de o ordine politică și juridică instituțională considerată a fi justă. Aristotel, Toma d' Aquino, Kant, diversele școli de filosofie juridică au pus în evidență nevoia promovării justiției, a apărării și susținerii ei pentru toți. Conceptul de justiție a fost pe larg discutat în secolul trecut și a avut un important exeget în personalitatea lui J. Rawls, pentru care un drept natural al fiecărui individ îi conferă o demnitate pe care structurile de bază ale societății trebuie să i-o respecte. Lucrul acesta se realizează printr-o negociere socială echitabilă pentru toți. El a extins acest principiu la scara relațiilor internaționale care să realizeze o nouă formă de justiție.

Trebuie să mai subliniem în acest context problematica accesului la justiție sub aspectul conștiinței oricărui cetățean că în virtutea libertății și demnității lui își poate căuta dreptatea dar și sub acela al deschiderii instituțiilor justiției spre societate, reducând barierele care opresc accesul la justiție, de ordin financiar, cultural și psihologic. În această ordine de idei se stabilesc o serie de prevederi în codurile juridice legate de accesul liber la justiție, ca un adevărat barometru al caracterului democratic al unei societăți și al sistemului ei politico-juridic.

O temă de discuții ample în legătură cu legea a fost legată de nerespectarea ei, de încălcarea prevederilor ei în cele mai diferite forme. Aceasta a determinat folosirea a numeroși *termeni* prin care să se desemneze un comportament care deviază de la ceea ce o societate consideră a fi normal, adică în conformitate cu norma:

- *minciuna, furtul, omorul* au fost încadrate unor termeni sintetici cum sunt *delincvența, criminalitatea*;
- față de diverșii termeni care au sensuri precise în teoria juridică, noi am preferat pe cel de *devianță*, căruia îi atașăm ideea de *grad al abaterii de la normă, care se corelează cu împrejurările în care se manifestă precum și cu datele de personalitate ale celui ce încalcă legea*.

În măsura în care devianța se produce în cadrul unei societăți care se organizează și se conduce după un anumit sistem de valori devine necesară înțelegerea ei în raport cu gradul de cultură și civilizație ale unui popor, ceea ce explică faptul că trebuie avută în vedere modalitatea de elaborare a normei și gradul ei de cuprindere socială, ceea ce înseamnă că trebuie să distingem între legi general – umane, cu valoare universală, legi cu caracter general pentru un spațiu cultural (de ex. legile ce guvernează în Uniunea Europeană) și legile naționale, între ele existând întrepătrunderi.

Aprecierea devianței și a gravității ei aparține așadar celor trei paliere pentru care există instanțe de judecată specifice, între care există de asemenea relații de interpenetrare.

Judecata asupra devianței are numeroase *modalități de exprimare*:

- *morale, politice, religioase*,
- față de care se detașează cea *juridică* pentru că odată asociată cu puterea politică ea devine specifică unui regim politic și se implică în apărarea lui, în promovarea valorilor lui proprii.

M. Foucault a analizat modul în care o societate instituie controlul asupra membrilor ei, formându-i în spiritul valorilor proprii și instituind mecanismele pedepsei pentru ceea ce este considerat deviant. De aici o dependență a devianței de mecanismele de control social.

Devianța a fost explicată din perspective diferite de-a lungul timpului încât se vorbește de școala alegerilor raționale, de explicațiile biologice și psihologice, somatotipologice, de personalitate criminală, de cele religioase, de cele ale

apartenenței de clasă, ale etichetării, ale genului și generațiilor sau ale geneticii ori apartenenței culturale. Fiecare dintre ele caută o explicație a devianței care să pună în lumină un factor de bază dar, credem că în fapt explicarea comportamentului anomic poate fi realizată doar dintr-o perspectivă multifactorială ³.

Numai astfel poate fi înțeleasă semnificația și rolul pe care trebuie să-l dețină sancționarea comportamentului deviant prin ceea ce se numește *pedeapsă*. Întrucât nu există un deviant înăscut, toate cercetările legate de caracterizarea criminalului conduc spre ideea că, în afara situațiilor patologice, el își leagă comportamentul de factori sociali, culturali, economici, politici încât pedeapsa trebuie să țină seama de toți acești factori.

În teoriile despre pedeapsă se discută pe larg dacă sancțiunea ține să se raporteze la lege, la infractor, la comportamentul lui sau la societatea care se simte afectată de comportamentul deviant.

În fapt toate aceste corelate ale pedepsei trebuie luate în seamă dar de-a lungul istoriei a prevalat ideea că pedeapsa se aplică infractorului pentru că el este cel care a intrat în conflict cu normele societății, indiferent de Suveranul care le-a elaborat. De aceea pedeapsa a fost considerată ca fiind „*un preț al crimei*” ce trebuie plătit prin acte care să provoace suferință, pentru că cel lezat a suferit și el. Așa se explică varietatea lucrurilor neplăcute aplicate delincvenților: ostracizarea, carcera, galerele, ocna, chinurile fizice, supliciul, arderea pe rug, ștreangul sau glonțul, ghilotina sau lapidarea.

De fiecare dată pedeapsa a fost aplicată de către o autoritate care a avut sau nu o legitimitate dar a avut cu siguranță puterea de a pedepsi. Nu întâmplător în aplicarea pedepselor a primat multă vreme subiectivismul Suveranilor până când, treptat, odată cu nașterea modernității, filosofia pedepsei să se schimbe. Așa cum am văzut preceptele umanismului și raționalismului manifestate în înțelegerea legii s-au extins și la înțelegerea semnificației și rosturilor pedepsei.

---

³ D. Shoemaker, *Theorie of Delinquency*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2010

Se vorbește în literatura de specialitate despre un grad de obiectivitate al pedepsei fondat pe daunele reale pe care deviantul le aduce societății și membrilor ei, judecate în raport cu o lege instituționalizată, adică publică și apărută de un corp specializat al societății și despre o latură subiectivă prin care se vizează percepția celui pedepsit, acceptarea sancțiunii și dorința de reinserție socială sau dimpotrivă, refuzul pedepsei, revolta față de sancțiune.

De aceea aplicarea justiției trebuie să stabilească un raport cât mai corect între gradul de pericolozitate al delincventului pentru societate și dimensiunea pedepsei, respectiv forma pe care ea o îmbracă: economică, civică, morală, juridică. De asemenea trebuie avut în vedere că pedeapsa se aplică drept un act rațional, conștient, cu reguli precise unor oameni vii, reali de care societatea are nevoie și pe care prin pedeapsă dorește să-i reintegreze sistemului social. Orice pedeapsă se supune așadar unui scop urmărit și nu se concepe și execută de dragul pedepsei sau în numele ei. Exercițarea autorității în materie de pedeapsă nu se realizează decât într-un perimetru el însuși legal. Termenul consacrat de către unii autori este cel de „*economie penală*” prin care se exprimă legăturile dintre sistemul punitiv și ansamblul vieții economico-sociale și politice a unei societăți care dispune de un anumit set de resurse (inclusiv culturale) pentru a dezvolta o filosofie proprie a pedepsei.

Se poate constata o evoluție istorică a concepțiilor despre pedeapsă cât și a formelor utilizate de către societate pentru a o aplica. Analiza acesteia a fost realizată de către Norbert Elias care a constatat faptul că societatea a trecut prin procesele de diversificare a structurilor sociale și o creștere a gradului lor de complexitate ceea ce a dus la multiplicarea interdependențelor dintre oameni și deci și la o perfecționare a formelor de organizare și de conducere bazate pe lege și nu pe subiectivism. A sporit nevoia omului de a se autocontrola prin educație, prin autodisciplinare în raport cu semenii.

Societatea a devenit mai preocupată de a cultiva un om rațional, responsabil, tot mai puțin impulsiv dar încrezător în rolul statului și al mecanismelor sociale. Mitul

și fantezia sunt înlocuite cu expertiza în raporturile sociale ceea ce sporește responsabilitatea cu care oamenii intră în relații reciproce. Ca urmare se schimbă natura și formele de amenințare la adresa vieții sociale ceea ce impune o regândire a pedepsei, corelată atât cu cerințele vieții sociale cât și cu condițiile inserției sociale a persoanei.

Infractorii se caracterizează în dependență de vârstă, gen, clasă socială, rasă, națiune, familie, personalitate, univers spiritual încât pedeapsa trebuie să țină seama de toți acești parametri. Nu există un criminal în sine ci comportamente deviante în raport cu exigențele unei societăți, cu rigoarea sau cu permisivitatea pe care o manifesta față de devianță. Așa s-a ajuns să se vorbească despre o devianță pozitivă, ca sursă de înnoire a societății și despre o evoluție a criteriilor de apreciere care face ca unele fapte să fie dezincriminate iar alte fapte să devină incriminate (de ex, forme de stocare și prelucrare a informației sau de manipulare informatică, mai ales în domeniul financiar).

Unii autori subliniază faptul că sporirea gradului de cultură și civilizație nu înseamnă neapărat o diminuare a criminalității, ca fapt social, ci doar faptul că ceea ce a însemnat altădată barbarie astăzi îmbracă forma totalitarismului, a terorismului, în contrast cu nevoia umană de politețe, gentilețe, sănătate mentală și corporală. Civilizația are de luptat cu noile forme de antiumanism, sporind rolul rațiunii în fața fanatismului și superstiției, a progresului în fața degenerării, a științei față de magie, a libertății, securității și ordinii în raport cu iraționalul și violența distructivă.

Evoluția criminalității în istorie, în viața socială a generat o mare varietate de teorii despre pedeapsă. Ele s-au structurat în jurul câtorva probleme – cheie: care este scopul pedepsei ? Care este justificarea ei ? Cum se adaptează „economia penală” la evoluția culturii și civilizației ? În general aceste teorii s-au structurat în trei mari familii:

- a. teoriile *descurajării și prevenției susțin* că aplicând pedepse se oferă un exemplu legat de capacitatea generală a societății de a controla

comportamentele membrilor ei și de a aplica pedepse care să fie un exemplu pentru orice tentativă deviantă, de recidivă sau de tentativă nouă.

Se vorbește și astăzi despre o pedeapsă exemplară mai degrabă decât despre o pedeapsă justă ceea ce reprezintă o reminișcență a unei gândiri consacrată de istorie în care pedepsele erau aplicate public: biciuirea în piața publică sau execuțiile în fața mulțimii.

În cadrul acestei orientări a fost mai cunoscută filosofia utilitaristă pentru care un comportament, o normă, o instituție sunt mai bune, mai corecte și mai drepte dacă au o utilitate mai mare decât altele. În acest sens utilității i se pot atașa diverse corelate: plăcere sau durere, împlinire, satisfacție, prosperitate și bunăstare. În acest fel și pedeapsa trebuie judecată prin prisma utilității totale (sociale) pe care o aduce, făcându-se un „calcul al utilității” care consideră că un om pedepsit poate reveni în mod util în viața socială. Aceasta înseamnă că sub unghiul legii toți membrii societății sunt egali.

Deci pedeapsa se aplică în măsura în care este utilă pentru că astfel este un lucru rău care este mai util decât răul criminalului. Pedeapsa trebuie să-i facă pe oamenii buni să rămână buni iar pe cei răi să-i descurajeze în a recidiva. În ciuda faptului că teoria a fost atașată de ideea pedepsei minime s-a remarcat o contradicție datorită faptului că exemplaritatea pedepsei crește odată cu severitatea ei.

b) Față de această concepție s-a afirmat cea care propune *reabilitarea delincventului*, în condițiile epocii moderne care a pus accentul pe individ și pe comportamentul lui. De aceea s-a dezvoltat un mod nou de abordare a pedepsei care a însemnat eliminarea condiționată, condamnarea pe un termen nedelimitat pentru a-l putea revedea, pedepsele non – privative de libertate, expertiza medico-psihologică, munca și educația în penitenciare.

Ceea ce este important de subliniat este faptul că teoria reabilitării a pus în discuție factorii care au determinat devianța propunându-se o intervenție a societății în direcția lor (incultura vindecată prin învățământ, violența tratată prin

muncă). Dincolo de aspectele umaniste pe care le pune în discuție teoria apreciază obligația societății de a-și corecta ea însăși formele de viață care generează comportament deviant.

a) A *treia clasă de categorii* de pedepse le numește *retributive*, în sensul în care infractorul își merită pedeapsa, că el trebuie să primească răsplata pentru faptele sale, sancțiunea socială, proporțional cu răul făcut, indiferent de consecințele sale.

Dacă cel care face fapte bune este retribuit pozitiv, după merit este firesc ca cel ce face faptele rele să merite răsplata pedepsei. Teoria îmbracă o formă „*rigoristă*” (dinte pentru dinte) și o formă „*moale*” care cere individualizarea pedepsei în funcție de toți factorii care o pot explica. În acest sens lucrarea a pus în discuție problema pedepsei capitale, discutând argumentele care propun abolirea ei din codurile penale ale lumii actuale.

Filosofia s-a preocupat de-a lungul timpului de pedeapsă fiindcă discutarea ei se leagă de o serie de teme de reflexie semnificative: caracteristici ale societății, specificului ei cultural, libertății, egalității, integrării sociale, valorilor înalte, responsabilității etc..

Este de remarcat faptul că teoriile evocate mai sus au o puternică dimensiune filosofică atunci când discută despre justificarea pedepsei privită sub aspect moral, în primul rând, apoi politic sau despre corelatele justiției și pedepsei cu alte teme de reflexie cum sunt cele de sens al vieții omului, raționalitate a normei.

Lucrarea acordă un spațiu semnificativ viziunii despre pedeapsă pe care au susținut-o cei doi clasici ai filosofiei moderne *Kant* și *Hegel*. Aprecierile legate de filosofia pedepsei la Kant sunt diferite în sensul în care el este legat de *școala retribuției* dar pe care nu a ilustrat-o prea bine decât în măsura în care s-a opus utilitarismului. *Kant* a susținut că pedeapsa este îndreptățită atâta vreme cât s-a produs infracțiunea pentru că prin ea se încalcă principiul egalității dintre oameni. Pedeapsa se aplică nu pentru binele societății sau al infractorului căci el este om și nu poate fi tratat ca un mijloc în atingerea unor scopuri. Deci nu efectele pedepsei

sunt importante (prevenția, reabilitarea, descurajarea) pentru justificarea pedepsei ci actul în sine criminal, care încalcă liber și rațional, libertatea și rațiunea celorlalți. Actul de justiție transcende societății și istoriei și trebuie înfăptuit față de cei vinovați în așa fel încât să-și primească răsplata pentru suferința produsă. Pedepsa este un mijloc de a securiza dreptul la libertate al fiecărui om dar și de îndreptare a infractorului.

Pentru Hegel între crimă și pedeapsă există o legătură logică și necesară pentru că se raportează la ceea ce Hegel numește „dreptul în sine” . valoarea de drept ca expresie a voinței universale. El se exprimă pentru a fi operant, în sistemul de drept pe care îl elaborează statul și care se află în raport cu societatea civilă. În cadrul ei sunt manifestări rele, infracțiuni pe care le comit oamenii: fapte civile de negare a dreptului, înșelăciunea și fraudă și crima. Ele se află în relații distincte cu dreptul și cer sancțiuni specifice. Cel de face legătura între drept și faptul său concret este judecătorul, care în numele Statului leagă universalitatea legii de particularul faptei rele. La rândul ei aceasta ține de consecințele asupra victimei, asupra societății și asupra legii dar și asupra infractorului pentru că de fiecare dată este atacat principiul de drept astfel că justiția trebuie să nege negarea adusă de crimă. Pedepsa devine necesară, obiectivă și universală aplicată din perspectiva dezinteresată a supremației legii.

Analiza evoluției pedepsei în timp și spațiu a condus la ideea că există perspective diferite asupra ei de la țară la țară, de la o cultură la alta. Astăzi a devenit evident faptul că valoarea universală de drept se traduce în sisteme juridice extrem de diverse care fac din pedeapsă o formă particulară de sancționare specifică a comportamentelor deviate. Ca și devianța și pedeapsa poate fi înțeleasă doar dintr-o perspectivă pluridisciplinară și mai ales sub unghiul semnificațiilor și finalităților, dintr-o viziune sintetică în care opiniile normativiste să se îmbine cu cele teleologice și descriptive, în care politicul, morala și dreptul să se implice în elaborarea unei perspective filosofice asupra a ceea ce este omul, cu luminile și umbrele comportamentului lui.

De aceea am considerat necesar să dezvoltăm într-un capitol distinct corelatele pedepsei cu diferitele viziuni despre ordine naturală și socială, despre ordinea politică și viața socială în general, despre echitate, libertate, egalitate, chiar despre fericire și bioetică. Această cuprindere a pedepsei într-o viziune mai largă este impusă de faptul că în lumea contemporană condiția umană stă sub semnul globalizării și mondializării, al unor influențe de un tip nou pe care le exercită factorii economici (energie, tehnologie, finanțe) comunicaționali, educaționali, militari, care fac viața oamenilor *altfel* decât în toate secolele precedente, solicitându-se capacitățile adaptative deseori la limită.

Diversitatea formelor de normare a conduitelor aduce și o bogăție de manifestări deviante care pe unii autori i-a condus la ideea că trebuie revenit la aprecierea pedepsei în raport cu ordinea naturală care ar avea legi de durată iar în planul vieții sociale ar aduce o anumită universalitate a condiției umane. Devine necesară o comparație a imaginilor pe care le promovează despre pedeapsă diversele culturi și popoare. În acest sens este evocată pe larg în lucrare poziția lui C. Beccaria cel care, la începuturile epocii moderne a elaborat o viziune care a influențat până în zilele noastre concepțiile despre pedeapsă.

Pentru Beccaria contractul social al unor oameni priviți în individualitatea lor era menit să construiască un depozit de valori și norme rezultat din contribuția fiecăruia, care a cedat o parte a libertății sale și care în schimb primește garanția prin drept a libertății care i-a rămas. Delictul devine o formă de apropiere a libertății celorlalți de către spirite despotice amenințând astfel agregatul social. Orice societate își elaborează legi care să stabilească respectul pentru câștigurile ei colective și individuale astfel că, cei ce le încalcă, de fapt atentează la o ordine firească de care are nevoie societatea pentru a se dezvolta. Acționând în numele interesului personal, egoist unii indivizi încalcă legea, care este un efort al societății de a-și raționaliza conduitele. Pentru a elimina subiectivismul, legile trebuie scrise, făcute publice și aplicate de către instituții specializate, care să țină seama doar de fapte, reconstituite cât mai exact și nu de intențiile criminalului sau

judecătorului. Egalitatea socială în fața legii permite judecătorului să individualizeze pedeapsa, să o proporționalizeze în raport cu paguba adusă echilibrului dintre libertăți, securității sociale.

Beccaria arată că egoismul uman trebuie educat în spiritul responsabilității fiecăruia care își calculează inconvenientele unei conduite deviate. Politica și dreptul pe care îl instituie puterea Suverană devine o artă a echilibrului intereselor particulare care imită acțiunile naturii de a-și echilibra comportamentele. De aceea dreptul de a pedepsi devine o componentă a politicii de stat. Dar între stat și lege pe de o parte și cetățean, în aplicarea dreptului, nu are voie să intervină nimeni în afara judecătorului. De aceea puterea judecătorească trebuie să fie absolut independentă.

Beccaria s-a opus pedepsei cu moartea în numele unei concepții de certă actualitate potrivit căreia viața este bunul suprem al omului care nu poate face obiectul contractului social, deci nici suprimarea ei nu este legală. Acest tip de pedeapsă este inutil pentru că un om lipsit de libertate nu mai poate amenința contractul social. Fiind de o severitate maximă ea nu mai are scop educativ iar un om privat de libertate nu mai are o existență socială, spirituală ci doar una fizică pe care nu are rost să o omori.

Aceste idei au fost apreciate de către Kant, Fichte și apoi dezvoltate pe larg de către școala fiziocratică, de către Enciclopediștii francezi, de părinții dreptului american, de către utilitariști, iusnaturaliști, apoi de către numeroși teoreticieni ai vremii noastre, cu toții conduși de faptul că ordinea naturală este un bun sfătuitor al celei sociale.

Corelarea pedepsei cu ordinea politică a fost un subiect prezent mereu în istoria filosofiei pentru că puterea de a legifera este a celui ce deține în societate puterea, în primul rând cea politică. Prin lucrarea lui M. Foucault s-a realizat demonstrarea acestei legături în materia pedepsei. Felul în care o ordine publică înțelege să utilizeze pedeapsa este o expresie a naturii ei și a finalităților pe care le promovează. Ideea de bază este aceea a legitimității puterii care pedepsește pentru că în afara ei pedeapsa este un abuz. Nedreptatea devine sursă a contestării puterii

politice generând concepții și mișcări politice care doresc revenirea la norma de dreptate.

Normarea introdusă de un stat exprimă dorința lui de a materializa un proiect politic încât pedeapsa intervine pentru a obține de la membrii societății acordul cu acest proiect. Weber a rămas celebru pentru determinarea statului ca instituție care are monopolul violenței legitime pe care să o pună în lucru față de cetățenii lui, încât devine importantă legitimitatea unui regim politic. În fața istoriei legitimitatea de dorit este cea care se fundamentează pe voința poporului, care conduce la construirea unui regim democratic. El se bazează pe respectul drepturilor omului, pe ideea supremației legii și a separației puterilor care să dea politicii posibilitatea de a acționa spre Binele colectiv iar Justiției capacitatea de a fi independentă, acționând în sensul voinței populare. Un sistem de pedepse cu practici care lezează valorile societății civile riscă să decedibilizeze autoritatea unui Stat. De aceea pedeapsa, aplicată în numele unei societăți democratice are ca sens păstrarea unei coeziuni, a unei ordini care este tulburată de infracțiuni dar care prin pedepsirea lor își păstrează echilibrul.

Într-un asemenea cadru se pot pune în discuție corelatele dreptului de a pedepsi cu ideea de responsabilitate care precede actului pedepsirii dar care îl și urmează. Responsabilitatea nu trebuie înțeleasă ca trăsătură abstractă de personalitate ci ca o dimensiune a comportamentului civic care asumă conștient actele sale în raport cu cele ale semenilor. În fond responsabilitatea se corelează cu o personalitate determinată complex, prin toate datele care concură la identificarea ei (vârstă, educație, caracter, etc.).

Se deschide astfel perspectiva încadrării pedepsei în ansamblul vieții sociale. Este important în acest caz determinarea calității acesteia pe baza vieții ei economico-sociale, morale, religioase, pe baza caracterului ei „închis” sau „deschis” în terminologia lui K. Popper. Lucrarea lui, căreia i-am acordat un spațiu important și în care am făcut loc unor aprecieri semnificative, pledează pentru

ideea că societatea deschisă este caracterizată de dialog, de toleranță și așa cum spune E. Fromm, de asumarea libertății.

Există în lucrare și alte corelate ale pedepsei cu religia sau cu bioetica dar și cu conceptele de egalitate, libertate, echitate, securitate și fericire.

Ele pun în lumină faptul că pedeapsa, ca problemă filosofică, a generat reflexii în alte discipline, în primul rând în *morală*. În acest sens subliniem faptul că *religia* a promovat ideea că iubirea aproapelui trebuie să marcheze și înțelegerea pedepsei investită cu rol complex și pusă ca un corolar al vieții responsabile. Aceasta nu a împiedicat bisericile să pedepsească cu foc, cu sabie și cu arderea pe rug pe adversari.

Separând legea laică, juridică de preceptul religios dreptul contemporan îl consideră pe omul supus judecății doar în calitatea lui de cetățean responsabil față de Statul și societatea lui. Lui i se aplică legea în spiritul echității. Egalitatea pune pe fiecare om în poziție egală în fața legii care i se aplică. Este expresia comparării între lucruri diferite, între comportamente diferite, între fapte supuse aceleiași norme de drept, judecate fără părtinire. *Expresia consacrată este cea care spune că dreptatea este o virtute, legea o știință iar libertatea un fapt prin care se realizează dreptatea*. Ea reclamă securitatea juridică și distribuția egală a dreptului într-o societate.

Mai complex este considerat raportul dintre libertate și justiție pentru că legiuitorul are libertatea de a norma conduitele din societate respectând libertățile omului – cetățean iar acesta are libertatea de a respecta sau nu legea. În măsura în care legea prevede privarea de libertate conform cu gradul de devianță, recâștigarea libertății devine un mobil social și personal de ispășire a pedepsei, de recâștigare a fericirii.

Lucrarea pune în discuție și câteva aspecte juridice și morale ridicate de *bioetică*, de limitele în care pedeapsa afectează viața omului dar și de considerarea ca fapte ce trebuie judecate a avortului, sinuciderii și eutanasiei, a începutului și

sfârșitului vieții umane apreciind că este vorba de normări care țin de valorile culturale ale unei societăți.

În ultimul capitol am căutat să pun în lumină semnificațiile unei justiții penale transnaționale, ca suport pentru înțelegerea raporturilor dintre dreptul național și cel european, important pentru România ca țară membră a Uniunii Europene, în primul rând și apoi de a evidenția procesul de constituire a unei justiții penale transnaționale care să aibă drept obiectiv construirea proceselor juridice îndreptate împotriva criminalității internaționale.

Apariția unui drept penal al Uniunii Europene a însemnat construirea unui cadru legal european pentru judecarea criminalității și apoi afirmarea principiului recunoașterii reciproce ca fundament al cooperării juridice în materie penală. Până la Tratatul de la Lisabona problematica justiției și afacerilor interne a constituit domeniul pilierului al treilea care se baza pe ideea cooperării interguvernamentale, interstatale. Renunțarea la structurarea politicilor europene pe pilieri a făcut posibilă elaborarea și implementarea unor politici din domeniul Justiției și Afacerilor interioare ca politici comunitare.

Prin Programul de la Haga din 2014 s-a urmărit consolidarea spațiului european de libertate securitate și justiție prin armonizarea legilor și regulamentelor care au o dimensiune transfrontalieră, referitor atât la dreptul penal material cât și la procedurile legale de implementare. Un set de reguli minime și o cooperare instituțională au fost puse în lucru.

Tratatul Lisabona consfințește nevoia unei armonizări a dreptului penal european pentru terorism, crimă organizată și trafic ilicit de droguri.

Legislația europeană vizează și alte domenii ale infracționalității într-un proces istoric neîntrerupt de construire a unei viziuni comune europenilor despre ceea ce înseamnă criminalitatea. Eforturile României sunt pe deplin integrate dorinței Uniunii Europene de a crea un spațiu al drepturilor omului, al libertății și securității cetățenilor ei.